

és jóra való törekvését, történelmet formáló erejét, jövőbe vetett hitét, szocialista hazaszeretletét bizonyítja.

E nagyon rövid áttekintést megyénkről a köszöntés címén azért bátorkodom adni, hogy megpróbáljam érzékeltetni az elmúlt évtizedek, korábban évszázadokna is beillő korszakos változásait. Ezzel egyúttal azt is jelezni akartam, hogy a felszabadulástól eltelt három és fél évtized történései, napjaink eseményei legalább olyan figyelmet érdemelnek a Honismereti mozgalom munkájában, mint a korábbi századoké, hiszen a rég és közelmúlt együttes ismerete, alkotó kritikái kezelése és értékelése, adta és adja a szocialista jelenünkhöz és jövőnkhöz való még mélyebb érzelmi és értelmi kötődését is népünknek.

Szolgálja a Honismereti mozgalom továbbra is népünk szocialista hazafiságát, proletár internacionalista szellemének gyarapodását, óvjon a nemzeti gögtől és a csüggedéstől, ösziönözzön a szocialista hon építésére, értékeink gyapapítására és védelmére.

Székely György:

A Honismereti mozgalom eredményei és feladatai

A Honismereti mozgalom húsz éves, legalábbis mai szervezett formájában. Már ez az öntudatot sugalló, még nagyobb erőfeszítésekre ösztönző megállapítás is kérdések sorát veheti fel: meg lehet-e állapítani egy mozgalom életkorát, szervezettsége adja-e meg jellegét, átalakulásai melyik állomását kell és jogosult az életkornál alapul venni? Annyi bizonyos, hogy nagy gondolkodók és írók már jóval korábban voltak, akiket a Honismereti mozgalom előfutáraként tart számon, akiknek írásait újra megjelentetik olykor helyi formában, akiknek gondolatai fel-felbukkannak a Honismereti mozgalomban. *Bél Mátyás* és *Tessedik Sámuel*, valamint a XIX. század agrártudományi írói és statisztikusai bizton az előfutárok közé számíthatók. De immár a honismeret klasszikus úttörői közé tartoznak *Darvas József*, *Erdei Ferenc*, *Mód Aladár*, *Ortutay Gyula*, a helytörténeti kutatás feladatait tisztázó *Eperjessy Kálmán*, a népeletet és népi művelődést táji sajátosságaiiban feltáró *Bálint Sándor* is. Az ő esetükben világos, hogy a szocialista társadalomban kifejlődő tevékenységük átvzetett a Honismereti mozgalomba, írók törekvéseit és kutatók elemzéseit immár egész mozgalom visszhangozta és közülük Ortutay Gyula a szervezett mozgalom hosszú időn át elismert vezetője és megfogalmazója lett, Darvas József és Mód Aladár tevékeny szerepet vállalt a mozgalom nemzeti jelentőségének tisztázásában. Amikor a Honismereti mozgalom húsz évéről szolunk, nem utolsó sorban arra gondolunk, hogy az ő törekvéseik virága bomlott ki a népünk felemelkedésében, sorsdöntő évtizedek önismeretében, hagyományörző és -élesztő mozgalomban, a mozgalom fogalmi tisztázásában. Szocialista társadalomnak kellett kialakulnia ahhoz, hogy magányos törekvéseik, útkereséseik találkozásából mozgalom alakuljon. Bátorit és kötelez az a megtisztelő körülmény, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa olyan nevelési, szemléleti feladatokat adott, amelyekből részt vállalhat a Honismereti mozgalom, hozzájárulva a szocialista nemzeti egység formálódásához, a szocialista tudat erősödéséhez, az ifjúság neveléséhez. Igen nagy felelősség terheli ezért azok vállát, akik aktív részesei a Honismereti mozgalomnak, hiszen nagy lehetőségek nyílnak előttünk és ezeket a lehetőségeket tisztánlátással, biztos módszerekkel, a minden oldalról mutatkozó támogatást jól kihasználva kellene tettekké, eredményekké formálni, helyes szemlélet alakítására fordítani.

*

A helytörténet a honismeret szerves része, amelyben azonban más részterületekkel összefüggésben mutatkozik meg. Ugyanakkor a helytörténet, mint a tudományos kutatás egyik szelvénye, sokat hasznosíthat a Honismereti mozgalomban alkalmazott többi szakág összefüggéseiből. A szakkörök egy része helytörténeti, más része honismereti, ismét mások az ezzel összefüggő néprajzi, irodalmi vagy történelmi nevet viseltek és ilyen tárgyú szakköri gyűjteményeket hoztak létre. Ez a munka tette lehetővé, hogy megyei szintű ankétokat tartottak neves központi előadókkal a honismereti szakköri munka jegyében. Ide kapcsolódik távoli községek szakköreinek tapasztalatait-

cseréje, budapesti helytörténészek Pest megyei városokban és községekben tett látogatása.

A helyi hagyományok szívósságát és új alapokon való feléledését is tanúsítja a helytörténet. Helységeink történetének végigkövetése is sokszor mutathat rá egész történetünk nagy sorsfordulóira. Cegléd, egyik legjellegzetesebb alföldi mezővárosunk a hagyományok szerint 1514-ben és biztos tények tükrében 1848-ban a nép hazafiságának és forradalmi erőfeszítéseinek központja és jelképe volt. De ennek beillesztése a magyar történet-szemléletbe és kiemelése, amit minden kézikönyvben olvastunk, egyoldalú és ezért történetitlen. A helytörténet kutatási eredménye mutat rá, hogy ez a mezőváros sem vonhatta ki magát az egyre mélyülő társadalmi rétegződés következményei alól. A 77 esztendő *Táncsics Mihály* Ceglédre szorult, hogy utópisztikus elveit ott valósítsa meg. De eszméi már nem kellettek a civiseknek. Hasztalanul ürülte könyveit a ceglédi hetivásárokon: két év alatt egy úcsmester vett tőle két könyvet, több nem kelt el. A paraszt-polgárok 1848-as politikai beállítottsága megrekedt, többé nem jutott előre. Jelképes az is, hogy a kossuthi eszméhez való hűséget jelképező, az agg Kossuthnál emigrációjában járó ceglédi küldöttség tagja, *Várkonyi István* fiatal földmunkás idővel az agrárszocializmus útját választja. Egyetlen mezőváros néhány kiragadt eseménye is mutatja, hogyan lehet felhasználni a parasztság széthasadását bizonyító statisztikák mellett a helytörténet színes eszközeit az általánosan érvényesülő törvényszerűség bemutatására. És ilyen példákat máshonnan is lehetne hozni. Talán következnek ezekből a példák, hogy a helytörténetírás — ha az igazságra tör — nem kerül szembe az új marxista történettudománnyal. Annak segítője és erősítője lehet és bizonyára lesz is. Ezért is akarjuk mozgalmunk keretében, pályázati eszközeivel a magyar helytörténetírás kiterbélyesedését, ezért kívánunk művelőinek sok sikert és megbecsülést.

A nagyszámú országos és helyi évforduló, a tudomány és kultúra nagy eseményeire való visszaemlékezés sorából kiemelkedtek és a megismétlődő évkörökben újabb kutatási eredményeket, pályázati adatfeltárásokat, tárgyi gyűjtemeket, emléktűrák élményeit nyújtották a fontos *nemzeti és mozgalmi évfordulók*. Legutóbb az öszirózsás, polgári demokratikus forradalom 60. évfordulója 1978. október 31-én, a Kommunista Magyarországi Pártja alakulásának 60. évfordulója december 30-án, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulója 1979. március 21-én, hazánk felszabadulásának 35. évfordulója 1980. április 4-én voltak ilyen alkalmak, buzdító jubileumok. A 60. évfordulók alkalmat adtak a konkrét történelmi körülmények országos és helyi elemzésére, az elvesztett háború talaján adódott súlyos örökség, a következő 25 éves rágalom tisztázására. Leginkább az események 60. évfordulóján sikerült realisan bemutatni a társadalmi és nemzeti mozgalmak összefüggéseit, a történelmi személyiségek (*Károlyi Mihály* és a KMP vezetői) szerepét. Alkalmat adtak ezek az évfordulók a nemzeti történet olyan kulcsfontosságú kérdéseinek felvetésére, mint a földkérdés, a szövetségi politika, az önrendelkezés és a honvédelem. Az elbukott forradalmi mozgalmak, a megoldatlan kérdések vezettek el a honismereti mozgalom következő évfordulós pályázatainak, rendezvényeinek, ifjúsági országjárásainak témáihoz, a felszabadulás tárgykörének széles felfogásához. Valamennyi modern évforduló felvetette a munkásosztály és nemzet sokoldalú összefüggését. Ezekből adódott az a kérdés, hogy ezek mennyiben sajátos munkásmozgalmi évfordulók és mennyiben nemzeti évfordulók. Nagy segítséget nyújtottak *Vass Henrik* kérdésfeltevései, írásai ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához.

Haladó nemzeti hagyományaink fogalmi körébe beleértettük a nemzetközi hatások, a nemzetközi kapcsolatok történetét is. Vajon nem haladó hagyomány-e a francia felvilágosodás és a nagy francia forradalom magyarországi hatása? S ugyanígy nem haladó hagyomány-e az a visszhang és annak hatása, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom Magyarországon kiváltott? Ugyanígy haladó hagyományaink körébe tartozik a szocialista és a kommunista mozgalom internacionalista kapcsolata. Természetesen ebben a témakörbe beleértjük a határainkon kívüli magyar progressziót, a munkásság szocialista mozgalmát, azt az együttes küzdelmet, amelyet ezeken a területeken a magyar, német, szlovák, kárpát-ukrán, román, szerb, horvát munkásság együttesen vívott az elnyomatás, a kizsákmányolás ellen. Mindezeket a témakör-

röket azért tartjuk szükségesnek felvetni, mert — valljuk meg — a hagyományápolás területén itt és ott nemegyszer jelentkezik a szűkkeblűség, a provincializmus veszélye.

A munkásosztály amint azt a párttörténeti és az üzemtörténeti vizsgálódások igazolták, nem csupán szervezett mozgalmával, pártjaival, szakszervezeteivel, sajtójával, kulturális és más egyesületeivel gyakorolt hatást a tőkés korszakban, a nemzeti történelemre, illetve határozza meg annak menetét a szocialista építőmunka korában. Igen lényeges a munkásságnak, mint osztálynak a hatása a többi társadalmi osztályra és rétegre. A magyar munkásosztály társadalomtörténetileg is kettős begyökerezettségű. A létrejöttében fontos szerepet játszottak olyan, a nemzetköziség irányába ható tényezők, mint a külföldi szakmunkások viszonylag nagy száma, a nemetiségi munkásság szerepe, a valcolás főként Ausztriában és Németországban. Másfelől a paraszti eredet, a belső migráció és asszimiláció révén a munkásság a társadalmi mobilitás egyik alapvető tényezőjévé vált s a munkássá válás folyamata, illetve a kiáramlás érzékenyen érintette valamennyi dolgozó osztály és réteg szerkezetét. A munkásosztály fejlődése tehát hatott az egész magyar társadalom történetére már a tőkés korszakban is. Hazafias volt a magyar munkásság akkor, amikor 1848-ban Petőfit, Vasvárit és Tancsicsot támogatta. Hazafias volt akkor, amikor a dualizmuskori reakciós állapotokat bírálta és a Párizsi Kommun mellett tüntetett. Hazafias volt akkor, amikor 1918 őszén véget vetett a monarchikus rendszernek, majd 1919 tavaszán megteremtette a munkásharalmat.

*

A történettudomány fejlődéséből, különösképpen pedig a helytörténészek munkaterületeinek egyfelől szűk lehetőségeiből, másfelől tág feladataiból adódik, hogy a helytörténeti kutatók, s általában a Honismereti mozgalom résztvevői körébe is sorolja a gyakorlati *néprajzkutatókat, népzene-kutatókat, néprajzi gyűjtőcsoportokat, munkásmozgalmi gyűjtőcsoportokat, falutörténeti csoportokat, természettudományos szakcsoportokat és szociográfiai csoportokat* egyaránt. Első hallásra talán meglepő ez a felsorolás, de a gyakorlatból veitük. Nem arról van szó, hogy a helytörténészek saját vezetésük alá kívánták venni ezeket a diszciplinákat, vagy magát a Honismereti mozgalmat, hanem arról, hogy ezek munkásságának számos vonatkozása történeti jellegű és egymással is összefügg. Nem utolsó sorban pedig mindegyik forrásanyagot gyűjt és nyújt a természettudomány számára is. Már pedig a Honismereti mozgalom fontos feladatának azt tartjuk, hogy a maga eredményeivel is ellenőrizze és megerősítse vagy szükség esetén módosítsa az országos történeti folyamat, a nemzeti történet általános képét. Ezért még fontosabbá válik a munkálatok során a különböző szakágazatok együttműködéséből kialakuló komplex módszer. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők, igyekeztek számbavenni a változatos és sok történeti vonatkozást, nyelvjárási sajátosságot feltáró helyneveket, nemcsak nyelvészeti, hanem történeti eredetűk, településtörténeti tanulságaik szempontjából is elemezve a határrészek, dűlők, erdők, nevezetes fák, különféle növények nevét. Gyűjtik és értelmezik a nyelvjárási hangtani, névtani stb. anyagát. A népzene-kutatók a paraszti és munkásdalok szövegeiben, a kortesdalokban a politikai múlt helyi párt- és személyi vonatkozásait, még régebről a betyárokkal kapcsolatos néphagyományokat, a néphitét kutatják, elemzik. A néprajzi gyűjtők a gyorsan változó népi életmód és szokások emlékeinek gyűjtésével a tájak és helyek népi gazdálkodásának, háztartásának, anyagi kultúrájának, társadalmi életének sajátos képét, pl. a bányászok néprajzát is segítettek feltárni. Ugyanők az anyagi kultúra számos elemét őrzik meg és értelmezik teljesebben a népi építézet, a népi közlekedési eszközök, a paraszti gazdasági eszközök vonatkozásaiban.

A helyi kutatás a művelődéstörténet szélesebb területére lehet figyelemmel, kaphat ahhoz szakszerű támogatást, kezdeményezést. A munkásmozgalmi gyűjtőcsoportok feladatkorüket szélesebb összefüggésekben fogták fel és a társadalomtörténet általánosabb problémáit is megvilágították.

*

A Honismereti mozgalomra szükség van annak felismerése nyomán is, hogy a *tudati változás nem követi automatikusan a társadalmi átalakulást*, azért tenni kell nem pusztán tanulással, ideológiai önképzéssel, hanem ezeken túl tevéleges cselekvéssel, élményt nyújtó tevékenységgel. Mindezt együtt kell tenni ahhoz, hogy valóban a szocialista tudat, szemlélet bontakozzék ki, az új nemzedékekben is, amelyek nem ismerték a régi, visszataszító társadalmat. Az önismeret szükséges ahhoz, hogy

elkerülhető legyen a felemelkedő osztályok számára a régi uralkodóosztály negatív vonásainak utánzása, a hajdani úri szokások levetett, hamis díszeknek felragadása. A Honismereti mozgalom szerepet vállalhat a múlt és a közelmúlt valódi ábrázatának feltárásában, a ma oly divatos nosztalgia, a két háború előtti „békekorszak” ideáizálása ellenében. A Honismereti mozgalom a maga társadalomkép feltárásával, helyi adatgyűjtésével segítheti annak megvilágítását, hogy az új társadalom milyen bonyolult körülmények között alakult. A volt nemzetet és osztályait nem sima átalakulással váltotta fel a kibontakozó szocialista nemzet és szövetségben álló osztályai. Bonyolult folyamat az egykori osztályok bomlása és egybeolvadása, az átörökölt szemlélet alakulása. Az átalakulásnak annál kevésbé kizárólagos a pozitív előrehaladása, mivel települési átalakulással bonyolódott. Átalakult az egykori parasztság és a falu, a társadalmat átalakító munkásosztály szervezett magva és vörös települési övezetei már részei csupán a modern nagyipari munkásság felduzzadt városainak, ahol az új lakónegyedek hagyományhiánya, az ingázók életproblémái, a munkásszállások művelődése megannyi feladatot ad az új közösségi érzés és tudat kialakításában, a helyi közösségek megteremtésében, így a Honismereti mozgalomnak is. A település, társadalom és tudat bonyolult összetevőit mutatják az agglomerációs övezetek, ezek társadalmi közvetítő útjai a vidéki hagyományoknak és az egykori peremvárosok munkáshagyományainak. Nem véletlen, hogy ezek a honismereti munka fontos bázisai, adat és tárgy lelőhelyei.

A Honismereti mozgalom fontos elemeként tartjuk számon az *üzemek történetének feldolgozását* és ennek a sokhelyütt kibontakozó, az elmúlt időszakban több fontos konferenciát foglalkoztató mozgalomnak szervezeti összefogását, tudományos problematikájának tisztázását, amiben előrelépést jelent a Magyar Történelmi Társulat üzemtörténeti szekciójának eredményes működése. Bár ez elsősorban a központi tudományos intézmények segítségét biztosítja az üzemtörténeti munka számára, mi a magunk oldaláról azt a nagy lehetőséget és feladatot emeljük ki, hogy így a kezdeményező városok különböző üzemének és bányáinak mérnökei, sok évtizede dolgozó munkásai, szocialista brigádjai, az illető helyek történelemtanárai is fokozottan bekapcsolódhatnak az üzemtörténeti kutatásba, forrás- és tárgyi gyűjtésébe, és az illető helyek társadalomtörténeti feldolgozását teljesebbé tehetik.

A *falutörténeti csoportok, falukronikáirók* helytörténeti vonatkozású emlékeket és adatokat mentettek meg a pusztulástól, az utókor nélkülözhetetlen forrásanyagát gazdagítva. Ez a szerepük feltétlenül erkölcsi elismerést érdemel. Még a természettudományos szakcsoportok is sokat nyújthatnak egy-egy táj legrégebb történetének, illetve újabb gazdasági fejlődésének megvilágításához az adott terület földrajzi, geológiai, botanikai és ornitológiai sajátosságainak bemutatásával. Az együttműködésnek ezt a készségét az a külföldi tapasztalat is alátámasztja, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban a történezzek velünk kapcsolatot tartó széles hálózatát ugyancsak kiegészíti a természeti emlékek őreinek csoportja. A napirenden lévő településtervezés, a község- és városfejlesztési tervek jó kidolgozása nem nélkülözheti az illető település múltjának alapos ismeretét, ez utóbbi nélkül aligha lehet reális tervet készíteni, a meglévő település továbbfejlesztésének helyes irányát kijelölni. Másrészt a helyesen elkészített tervek megvalósításához is szükség van a helyi lakosság sajátos öntudatára, őket a településhez fűző érzelmi szálakra, amelyek cselekvésre hívják a lakosságot a helyi tervek megvalósítása során is. A Honismereti mozgalom, jelesen a kronikáírás jól támasztja alá azoknak az érzelmi szálaknak kialakulását és megerősítését. További lehetőség a gazdaság- és társadalomtörténeti ismeretek feltárása, ami nélkül mind városokban, mind községekben minden szempontból reális és árnyalt párt- és tanácsi munkát végezni igen nehéz. Anélkül tehát, hogy a honismeretet a mai problémák közvetlen szolgálatára erőltetnénk vagy túlbecsülnénk a helyi öntudat tényezőjét a szocialista építőmunkában, szükségesnek látszik ezekből a szempontokból is tovább munkálni a kronikáírás sajátos feladatait, módszertani problémáit, a település-kutatás korszerű kérdéseit.

A honismeret iránti érdeklődés annak jele, hogy a közvélemény széles körei érdeklődnek a történeti múlt iránt nemcsak általában, hanem saját szülőföldjük, lakóhelyük, munkaterületük egykori élete iránt is, egyre szélesebben bontakozik ki ennek során bizonyos — legtöbbször egészséges — lokálpatriotizmus, szakmatörténeti érdeklődés, amelyek jelentkezésével alajában elégedettek lehetünk, mivel együttjár az illető hely, munkahelyi tevékenység iránti felelősségérzet, áldozatkészség, szocialista szellemű tennivágyás növekedésével. Ugyanakkor a lokálpatriotizmus bizonyos negatív elemeket is tartalmazhat, vagy legalábbis olyan tényezőket, amelyek negatív irányba fejlődhetnek és egyoldalúan, szűkítően fejleszthetik a történeti tudatot. Eljött az ideje, hogy a helytörténet művelésének, a haza és a szülőföld megismerésének jelentőségét ne csak általában tisztázzuk, hanem napjaink, a szocializmus felépítésének időszak szemponyjából. A szocialista tudatformálás, minél szélesebb tömegeknek a szocialista építésbe való aktív, tudatos és áldozatkész bekapcsolása segítséget kaphat a Honismereti mozgalomtól.

*

A Honismereti mozgalom szép eredményei bontakoztak ki az elmúlt húsz, tiz, öt esztendőben. *Tisztázódott mozgalomunk helye a közművelődésben, szerepe a korszerű műveltség kialakításában.* Mégis sok teendőnk lesz az egységes művelődéspolitikai kapcsolatrendszerének kialakítása során. Az oktatási reform előrehaladása újragondolásra késztet a szakköri munka, a szakkörvezetők és általában a tanárok felkészítése tekintetében. Az egyetemeken is el kellene érniünk a honismereti irányú szakkollégiumok gyakorlatát, ami a főiskolákon már előrehaladt. A szemléletformálás tárgya, tartalmi kérdései, módszertani finomítása további feladatokat ad a Honismereti mozgalom és a támogató intézmények együttműködésében. Tovább kell dolgoznunk — túl az évfordulókon — a szocialista tudat alakításához való hozzájárulásunk formáin, lehetőségein, az átfogó örökség körének kialakításán és átadásán, immár erősebben fordulva a felszabadulás utáni korszak kérdései felé is. A politikai történet hagyományrendszerén túl a művelődés, a tudomány, a tárgyi emléktanyag, a műemlékek értékrendszerének tisztázásán tovább kell fáradoznunk. Mindez még fontosabbá teszi a mozgalom és az intézmények, tudományos társaságok kapcsolatának erősítését, sajátos feladataik tisztázását. Mozgalmi és intézményi tapasztalatcsereik, konferenciák, minél több helyszíni látogatás a művelődési közösségekben segítheti elő munkánk eredményességét. Nagy eredménye mozgalomunknak, hogy a KISZ, az Üttörő Szövetség segített fogékonnyá tenni ifjúságunkat a múlt-jelen-jövő összefüggéseinek megértésére, a honismereti jellegű megközelítésére. De még itt is sok a teendő, a lehetőség. Nem utolsó sorban az volna itt a megoldást kereső feladat, hogy a KISZ-mozgalomból kinöve hogyan lehetne legalább a fiatal honismereti aktivákat átvezetni a felnőtt kor honismereti munkájába, bővítve a mozgalom fiatal derékhadát, amire egyre inkább szükség van. Nemcsak a feladatok átadásáról van itt szó, hanem új feladatokról, a települési átalakulás miatt is. Végül, de nem utolsó sorban javítani kell a munka minőségét, tartalmasságát a rendezvények, a kiadványok terén. Az elért eredmények köteleznek erre. Nagy feladat járul ezen a téren a Honismeret folyóirat módszertani munkásságára és kritikai szemléjére. A folyóirat az albizottsággal együtt sokat tehet a konferenciák, táborok, szakkörök legjobb eredményeinek élő és gyors elterjesztéséért.

